

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО ПЕДАГОГИКА

Книга Педагогика

Том 110

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF EDUCATION

Education

Volume 110

ИНОВАТИВЕН МОДЕЛ ЗА ПОЛИЦЕНТРИЧНО ИНСПЕКТИРАНЕ НА МРЕЖА ОТ УЧИЛИЩА В БЪЛГАРИЯ

РОСИЦА СИМЕОНОВА, ЙОНКА ПЪРВАНОВА

Резюме: В студията се дискутира конкретна форма на училищно инспектиране и са представени резултати от проучване на случай и проучване на терен за целите на апробирането на нов модел за инспектиране на училището у нас – полицентрично инспектиране на мрежа от училища в София. Моделът е иновативен за практиката на училищното инспектиране в България и апробацията му беше реализирана в три фази: самооценяване, взаимно оценяване и инспектиране на 10 училища в София, сътрудничи си в мрежа за усъвършенстване на предоставяното от тях образование, с фокус върху взаимодействието между училище и родители. Представените резултати са част от изследователски Еразъм+ КА2 проект „Полицентрично инспектиране на мрежи от училища“, в който Софийският университет си партнира с университети от Англия, Ирландия и Холандия – страни, в които практиката на полицентричното инспектиране на училищата е по-развита.

Ключови думи: инспектиране на училището, полицентрично инспектиране, иновации в образованието

INNOVATIVE MODEL FOR POLYCENTRIC INSPECTION OF NETWORK OF SCHOOLS IN BULGARIA

Rossitsa Simeonova, Yonka Parvanova

Abstract: The paper discusses particular mode of school inspection and presents results from a case study and action research for the purposes of testing a new model for school inspection – polycentric inspection of network of schools – in Sofia, Bulgaria. The model is highly innovative for the Bulgarian inspection practice and its testing was implemented in 3

phases: school self-evaluation, school peer-evaluation and inspection of 10 schools in Sofia, cooperating in a network for improvement of schooling with focus on parental involvement. Presented outcomes are part of research Erasmus+ KA2 project titled „Polycentric inspection of network of school“ where Sofia University is cooperating with universities from England, Ireland and The Netherlands – countries where the practices of polycentric school inspections are more developed.

Key words: *school inspection, polycentric inspection, innovations in education*

Увод

Динамичните промени в съвременното българско общество поставят пред образователната система все по-значими предизвикателства, свързани с образованието на младите хора и тяхната подготовка за пълноценна социализация и професионална реализация. Промените в нормативната уредба по отношение на образованието, осъществени с приемането на нов Закон за предучилищното и училищното образование (2016), са насочени към осигуряване на оптимална среда за развитие, образование и възпитание на подрастващите. Съвсем естествено един от акцентите на тези реформи е именно училищната организация, която е призвана да реализира поставените в закона образователни цели. Нейната структура, дейност и резултати са обект на специален интерес и все по-често вниманието се насочва към качеството на образование, което тя предлага. Ето защо въпроси като качеството на образование, ефективността на училищната организация и управлението на училището предизвикват все повече интереса на изследователи и практики. Доколкото училището е основно субсидирано от правителството (държавата, общините) и отчитайки факта, че то има съществено влияние върху оформянето на ценностите, знанията и способностите на идващите поколения, винаги ще съществуват различни форми на мониторинг, контрол, инспектиране или оценяване на неговата дейност. Въпросите за формите, в които съществуват тези процеси и за тяхната ефективност и съотносимост към нуждите на обществото и на самата образователна система, придобиват все по-голямо значение (Janssens, F. G., Van Amelsvoort, 2008).

Настоящата студия представя опита на България в прилагането на един иновативен модел на инспектиране, а именно – полицентрично инспектиране, реализиран в рамките на проект „Полицентрично инспектиране на мрежи от училища“, финансиран по ключова дейност 2 „Стратегически партньорства“ на европейската програма Еразъм+. По целите си проектът е изследователски и се реализира в партньорство от четири изследователски екипа от Англия, Холандия, Ирландия и България.

Полицентричното инспектиране на мрежи от училища представлява иновативен подход към този специфичен процес на оценка на качеството на училищното образование, който намира приложение, по един или друг начин, в

разнообразни социални и регулаторни условия. Опитът на България в прилагането на този модел дава възможност да се преосмислят съществуващите към момента процедури и практики за инспектиране и оценяване на училището и да се потърсят оптимизирани форми и средства за доближаване на инспектирането към съвременните условия и нужди на практиката.

Теоретична рамка/обосновка на модела за полицентрично инспектиране

Процесите на административна и финансова децентрализация в образованието, реализирани у нас в последните години, поставят пред изследователите и професионалистите редица въпроси, свързани с променящата се позиция на училището в съвременните социално-икономически реалности. Традиционната функция на училището да осигури образование съобразно държавните образователни изисквания все повече се трансформира в комплексна и всеобхватна функция за намиране на пресечната точка между националните стандарти, очакванията и потребностите на родители и ученици и ефикасното изразходване на публичните ресурси, с които се захранва и чрез които съществува формалната образователна система. С получаването на определена автономия в административен и финансов план училището приема и носи и съответната отговорност за резултатите от своята дейност, което неизбежно поставя на преден план въпроса за оценяването на тези резултати и на училището като цяло. Все по-често погледът на обществото се насочва към начина, по който училището функционира, към различни параметри от неговата дейност и към способността му да осигури (в съответствие със законите рамки) качествено образование на подрастващото поколение.

В този контекст, въпросите за отговорността на училището и за начините, по които то се оценява, придобиват особено значение. И ако към момента за успеваемостта на едно училище се съди основно по постиженията на неговите ученици и/или по техния брой, все по-често, когато се говори за оценяването на училището, се търси гледна точка, фокусирана върху оценяването на качеството на образование като цялостен конструктор.

Оценяването на училището и на неговата дейност е обект на множество изследвания (Vanhoof & Van Petegem, 2007; David Nevo, 2001; Jan Vanhoof & Peter Van Petegem 2008, 2010; Frans J.G. Janssens & Gonnée & Amelvoort, 2008). Някои изследователи се фокусират върху показателите и критериите за оценяване, върху инструментариума и процедурите, като се опитват да открият какво и как се оценява в училищната организация (Gerry McNamara and Joe O'Hara, 2005; Jan Vanhoof et al, 2009). Чест акцент в изследването на оценяването на училището е целта на това оценяване и използването на резултатите, като основният фокус в този случай е дали тези резултати трябва да бъдат публично достъпни и как тяхната достъпност реално влияе на подобряването

и прогреса на училището. В някои изследвания се анализира комплексният характер на оценяването като цяло, с всички негови елементи и характеристики (Evaluation of schools providing compulsory education in Europe, Eurydice 2004; School evaluation for quality improvement, 2002; Fauber, 2009).

Най-често оценяването на училището се разглежда в два основни плана в зависимост от това кой го извършва – вътрешно (или самооценяване) и външно (оценяване от външни за училището субекти и структури), като се търсят връзките и зависимостите между тях и тяхното самостоятелно или комплексно влияние върху училището и неговата ефективност.

Външното оценяване се определя като *„оценяване, осъществявано от лица, които не са директни участници в дейностите на училището, което се оценява“* (Evaluation of schools providing compulsory education in Europe, Eurydice 2004, p. 11). **Вътрешното оценяване** на училището (или самооценяването) се осъществява от *„лица или групи, които са директно включени в дейността на училището (например от директора, педагогическия и административния състав или учениците) или които са директно повлияни от училищните дейности (например родителите и местната общност)“*. Всички те могат да бъдат определени с общото понятие *„училищна общност“* (пак там). Вътрешното оценяване може да се определи като *„процес на целенасочено оценяване на училищните практики, което осигурява разбиране за образователния опит на учениците, като нещо повече от измерването му чрез данни от тестове“* (Simons, 2013; R. Nelson, M. Ehren, D. Godfrey, 2015).

Взаимното оценяване (peer-evaluation, peer-review) е форма на външно оценяване на училището, което може да се реализира между учители или оценяващи екипи от различни училища, включващи училищни ръководители, учители и други специалисти. Подобен тип външно оценяване често се приема много по-положително, в сравнение с инспектирането, участниците в него виждат големи ползи за професионалното си развитие и са силно удовлетворени от формата му за подкрепа.

Като *специфична форма на контрол и външно оценяване на училищната организация* се появява *„инспектирането“*. По същество то може да се определи като *формално регламентирана, външна оценка на училищната институция (като цяло и на отделни нейни дейности или компоненти), която има за цел да осигури отчетност и отговорност на училището относно спазването на предварително поставени стандарти, както и да анализира качеството на предлаганото от него образование*. Публичното образование, финансирано и осигурявано с публични средства, несъмнено подлежи на проверки и анализи за начина, по който тези средства осигуряват постигането на поставените пред образователната система и пред училищата цели и задачи относно развитието и образованието на младото поколение.

Инспектирането може да се определи като *„процес на изготвяне на цялостна независима експертна оценка за качеството на предоставяното от дет-*

ската градина или училищното образование в определен момент от дейността им и определяне на насоките за подобряване“ (Закон за предучилищното и училищно образование, чл. 273 (1)). Основната цел на инспектирането е да установи степента на изпълнението на държавните образователни стандарти, като се формулира оценка за силните страни в дейността на образователната институция и за аспектите, които се нуждаят от подобрене (Проект на Наредба за инспектирането, сайт на МОН, чл. 2, ал. 1 и 2). Именно оценката, анализът и подобряването на качеството на образование са основните идеи, стоящи зад подхода към инспектирането и в неговото превръщане от формална, бюрократична форма на контрол, в проактивна, подкрепяща рамка, в която училищата да намират опора и обратна връзка за своето развитие, успехи, възможно подобрене и пътища, за неговото реализиране. Макар към момента влиянието на инспекциите (директно и/или индиректно) върху качеството на предлаганото образование да е по-скоро спорно (Gustafsson, J. E et al, 2015; Ehren, M. et al, 2013) и механизмите, по които това влияние се реализира, да са трудни за откриване и описание, несъмнен е фактът, че инспектирането на училищата, независимо от своята форма, все още е основният път за оценяване на качеството на образование в конкретна училищна организация.

Развитието на обществените структури и техните функционални зависимости и взаимодействие в последните десетилетия е провокирано от нуждата да се търси решение на разнообразни социални проблеми, които често са многофакторно обусловени и поради това трудни за разрешаване от един орган или структура. Тенденциите към разширяване на кръга на участници, които имат отношение и участват във вземането на решения относно различни въпроси, особено в сферата на публичните услуги, постепенно налага *тенденция към децентрализация в публичната властова структура, което е особено валидно за образователните системи.*

На европейско ниво, **децентрализацията на училищните системи** като резултат от децентрализацията на публичната власт, както и увеличената автономия на училищата, постепенно водят до формирането на *мрежи от училища и други участници*, чрез които се подпомага процесът на вземане на решения и повишаване на качеството на ниво „мрежа“ (Hooge et al. 2012, по: Ehren, M.C.M. et al, 2016). Чрез общото вземане на решения и сътрудничеството между училищата и други участници в мрежите се очаква да се създаде образователна система, в която училищата могат пълноценно да отговорят на динамично променящия се локален контекст, да се учат едно от друго и заедно да намират и формират капацитет да се справят с променливите обстоятелства на външната среда.

Мрежата се определя като „групи или системи от взаимно свързани хора или организации (включително училища), чиито цели и задачи включват подобряването на ученето и на условията, за които се знае, че влияят върху ученето“ (Hatfield et al., 2006, p. 5, по: Networks of Schools Theory, Research and

Methodology, 2014). За разлика от системата или органограмата, при която основният фокус е върху формалната структура и вертикалните и хоризонтални права и пълномощия на всеки от включените в тях елементи, при мрежата основният акцент са връзките между нейните участници и потока на информация. В мрежата връзките не са йерархични, а са по-скоро свързани с обмен на информация, взаимодействие и общи цели, произтичащи от общи характеристики или географското местоположение на включените в мрежата участници (Network performance and its determinants, 2014; Networks of Schools Theory, Research and Methodology, 2014).

Постепенно тази тенденция към търсене на възможностите на мрежите като нов начин за справяне с различни проблеми и въпроси и за по-ефективното функциониране на организациите води до появата на „полицентричен“ режим на структура и действие в разнообразни социални сфери, включително и в образованието. „**Полицентричността**“ се отнася до социалните системи, които имат много „центрове“ на вземане на решения, които са относително независими един от друг (Ostrom et al, 1961, по: Ehren, M.C.M et al, 2016). В рамките на един такъв подход отделните участници имат значима роля в определянето, регулирането и оформянето на качеството на училището и на образованието, което то предлага (пак там). При полицентричните регулаторни режими държавата не е единствения център на властта, като към нея се включват и други участници, като тяхното взаимодействие се регулира от сложни и взаимозависими връзки.

Отчитайки комплексния характер на образованието и неговата зависимост от разнообразни фактори с локален, национален и глобален характер, все по-често погледите се насочват към създаването и регулирането на **мрежи от училища**, които да оптимизират образователната дейност и да осигурят ефективна и ефикасна употреба на публичните ресурси. Мрежите в образованието или мрежите от училища са сравнително нов обект на анализ и проучване и това е резултат от практическата необходимост те да бъдат познавани и разбираани адекватно и да се оползотворява пълноценно техния потенциал. Според Muijs et al, (2010, по Networks of Schools Theory, Research and Methodology, 2014), мрежите в образованието могат да бъдат описани съобразно следните критерии:

- Цели и дейности.
- Времева рамка.
- Доброволност или нормативно регламентирано участие в мрежата.
- Властови връзки във и между мрежите.
- Наситеност на мрежата (големина на мрежата или брой участници).
- Външно участие в мрежата – има ли и какви са участниците в мрежата, които не са образователни организации или се намират в други връзки и зависимости с училищата като основни членове на една мрежа
- Географски обхват.

Като примери за функциониращи мрежи от училища могат да се посочат мрежите за осигуряване на включващо образование в Холандия (Janssens and Maassen, 2015), училищните тръстове от академии в Англия и учещите се общности в Северна Ирландия, които включват клъстърни училища, обединени от идеята за подобрене на образованието в съответен регион и повишаване на резултатите на учениците в специфичен социален контекст (Ehren, M. C. M. et al, 2016; Brown, M. et al, 2015).

Разбира се, разнообразието от мрежи в образователния контекст не може да бъде изцяло описано и класифицирано. Мрежи от училища възникват, развиват се и се трансформират под влиянието на множество фактори, условия, конкретни причини или възникнали потребности, които трябва да бъдат удовлетворени в определен контекст или с лимитирани ресурси. Същевременно тяхното съществуване, под една или друга форма, е факт в много държави и от това произтича необходимостта да се отчита децентрализацията на образователната система и нейното влияние върху ролята на инспекторатите по образование. Несъмнено тази практическа реалност дава своето отражение и върху формата, подходите и реализацията на инспектирането, като постепенно то се преориентира от „моноцентричен“ към „полицентричен“ режим, при който инспектирането вече не е фокусирано само и единствено върху отделното училище, а отчита неговото взаимодействие с други училища и партньори в конкретна мрежа и, същевременно, проучва и оценява и функционирането и ефектите на мрежата върху дейността на училищата и върху качеството на образование, което те предлагат.

„**Полицентричното инспектиране**“ се основава на концепцията, че училищата могат да подобряват своята дейност не само под натиска на външните инспекции, но и чрез сътрудничество между групи училища, общности и инспектората посредством *процес на колаборативно оценяване*. От полицентрична перспектива инспекциите на училищата представляват (Ehren, M. C. M et al, 2016) външно оценяване на училището и на взаимосвързани мрежи от различни участници, които използват знание, информация и други ресурси, за да повлияят върху училищата, осъществяват се от официални лица извън училището с мандат от националната/местната власт, като отчитат:

1. Перспективите на качество на образованието на училището и на други заинтересовани лица в мрежата с цел:

- Да осигурят обратна връзка на училищата и другите участници в мрежата.
- Разпространението на добри практики.
- Създаването на споделен план за промяна.

2. Качеството на сътрудничеството между училищата и другите участници в мрежата.

3. Координирането на визитите във всички училища и други участници в мрежата по време на инспектирането.

Основни характеристики на полицентричната инспекция са (без да се ограничават до) (пак там):

- Планът за инспектиране се определя от училищата и участниците в мрежата за целите на анализирането, валидирането и разпространението на добри практики за подобряване на постиженията на учениците. Това включва описание на причините, поради които добрите практики работят за съответното училище, как училището създава знание за начина, по който осъществява различни дейности и принципите, от които се води.

- Рамката за инспектиране включва стандарти за оценяване не само на отделното училище, но и на дейностите на ниво мрежа и на ефективното сътрудничество между училищата и другите участници. Това включва отчитане на баланса на властта, откритостта към външни участници и разпространението на информация и знания вътре и извън мрежата.

- Графика за инспектиране включва визити във всички училища в мрежата по едно и също време или в рамките на общ кратък период, за да може да се „засече“ точна картина на състоянието на училищата и на мрежата в определено време.

- Обратната връзка от инспекцията се дава на всички училища/участници в мрежата на отворен форум и се договарят бъдещи съвместни дейности за промяна. Обратната връзка е насочена и адаптирана за нуждите на съответните училища и мрежа, а не се съобразява само и единствено със спуснати от по-високо ниво стандарти и критерии.

- Последиците и интервенциите след инспектирането надхвърлят санкциите и наградите за отделните училище и включват техники (като информация, споделяне, убеждаване, целенасочен мониторинг) за подобряване на мрежата (в структурен и във функционален план).

Така очертаните примерни характеристики на полицентричното инспектиране ясно разграничават трансформацията на инспекцията и на методите за нейната реализация от стандартизирано оценяване на отделно училище към инспекция, която може да се впише в полицентрична система, характеризираща се с наличие на мрежи от училища. Това предполага и прилагане на по-гъвкав и интерпретативен подход за валидиране на добри практики, създадени в определен локален контекст или посредством сътрудничество между участниците в мрежата, както и по-задълбочено взаимодействие между инспектиращите и инспектираните, на базата на което се взимат решения на различните етапи от цикъла на инспектиране.

Примери за трансформация на инспектирането от моноцентричен към полицентричен модел

Като иновативен подход полицентричното инспектиране все още не е широко разпространено в образователните системи в Европа. Съществуват,

обаче, добри практики на инспектиране, които могат да се отнесат към полицентричните инспекции, макар и частично. По-долу са представени такива примери от три европейски държави – Англия, Холандия и Северна Ирландия, които, в определени свои елементи, се вписват в концепцията за полицентрично инспектиране (пак там). Тези примери възникват и се развиват като резултат от нуждите на практиката в конкретните образователни системи, произтичащи от създаването/формирането на мрежи от училища, различни по своя характер и цел, които налагат и нови подходи, форми и методи на инспекцията като механизъм за оценяване на качеството на образование и подкрепа на училищата в тяхното непрекъснато развитие и усъвършенстване.

В последните години в **Англия** се наблюдават редица реформи в образованието, насочени към подобряване и „саморазвитие“ на системата, при които училищата си сътрудничат в мрежи, за да обменят добри практики и да максимизират професионалното развитие на персонала във и между училищата (пак там). Като пример за формално сътрудничество между училищата, подкрепено от съответна законова рамка, може да се посочат веригите от т.нар. *Академии* (multi-academy trusts) – училища, независими от местното самоуправление. Тези вериги от академии включват както училища с ниски резултати, така и други училища, които решават, че ще имат полза да се трансформират от местни/общински в академии (независими от местната власт) и ще станат част от съответна верига. Веригата от академии се управлява от *тръст* – ръководно тяло или спонсор, който налага своите политики, подходи и практики на работа в училищата, част от неговата верига/мрежа от училища. Концепцията зад този тип мрежова структура е в разбирането, че тръстът/организацията, която формално управлява училищата, ще подобри качеството на образование и ще има възможност да извлече максимума от ресурсите, с които тези училища разполагат. Включването на едно училище във верига от академии става или доброволно (по желание на училището), или по препоръка на Регионалния комисар по образованието като представител на Отдел „Образование“ на местно ниво.

Формирането на тези мрежи от независими училища под ръководството на една организация налагат съществена промяна за Инспектората по образование в Англия (Служба за стандарти в образованието, Ofsted). Към момента рамката им за инспектиране и самата инспекция е фокусирана основно върху отделно училище (моноцентрична). Въпреки това напоследък практиките на инспектиране се променят постепенно, увеличавайки фокуса върху подкрепата, която училищата получават в мрежата от други училища и от управляващата веригата организация, към качеството на лидерството в училище. Училищата се оценяват като „изключително добри“ само ако те активно подкрепят други училища в тяхното развитие и ако са активни партньори в мрежата, от която са част.

Инспекторатът по образование все по-често започва да реализира и т.нар. *фокусирани инспекции*, при които всички училища от една верига (мрежа) се посещават в рамките на две седмици, но не са честа практика и все още липсва нормативна регулация за тях, която официално да натовари инспектората с инспекции на веригите или мрежите като цялостна структура. Възможност за тези фокусирани инспекции съществува в Рамката за инспектиране, прилагана по принцип от Инспектората, в която се казва, че добрите училища се инспектират веднъж на всеки 5 години, като изключение се прави тогава, когато училището е част от формална група училища като федерация или верига и когато споделя значими части от своите ресурси с други училища в тази група. В рамките на фокусираната инспекция на веригата в отделните училища инспекторите се насочват към проучване на общите неща и различията между училищата, като анализират данни от учениците, родителите и персонала по време на своята визита. Общите за всички училища проблеми и въпроси се обсъждат между инспекторите на отделните училища в края на инспектирането, като акцентът е да се потърсят възможности за бъдещо подобрене по отношение на влиянието, което веригата/мрежата от училища има върху отделните институции в нея. Преценяват се нивата на подкрепа, което всяко училище получава и оказва, както и тези, които се получават от управляващия мрежата орган. Докладите от инспекцията са отделни за всяко училище, като успоредно с тях се публикуват писма с обобщение на силните и слабите страни на всички училища в инспектираната мрежа. Тези писма включват кратък преглед на оценката на всяко отделно училище в рамките на мрежата, основните слаби страни, основните силни страни и областите, които се нуждаят от подобрене.

Трансформацията на инспектирането от инспекция на отделните училища към фокусиране върху взаимодействието и ефекта на мрежата от училища в Англия вече е факт в определена степен. Макар че в голямата си част инспекцията е ориентирана към индивидуалното училище, фокусираните инспекции дават възможност да се погледне по-задълбочено върху качеството на мрежата и да се разбере как добрите практики в нея могат да бъдат релевантни за училищата, които се включват или вече са част от тази мрежа. Факт е, че, макар и бавно, полицентрични елементи навлизат в практиката на инспектиране, провокирани от реалностите в образователната система и нуждата процесите, рамката и резултатите от инспектирането да отговорят на тези реалности.

С цел да се посрещнат нуждите на учениците в определена географска област и да се подсилени фокусът върху качеството и споделянето на добри практики, в **Северна Ирландия** се създават клъстър/мрежи от училища. По своята същност те са организирани на доброволни начала и се наричат Области учещи общности (Area Learning Communities) (Brown, M. et al, 2015). Така сформирани мрежи от училища осигуряват възможност да се търсят

общии решения спрямо спецификата на учениците в конкретния социално-икономически контекст, в който те живеят и учат, и да се осигури изискуемият по закон минимум от учебно съдържание, което е регламентирано и в основния образователен закон, а именно – че училището може да осигури на ученика/учениците обучението по даден предмет в друга институция в рамките на мрежата, в която участва.

От 2005 г. в Северна Ирландия се организират инспекции на определена географска област (full area inspections), като последната такава е проведена през 2009 г. (пак там). Тяхната основна цел е да установят нивото на конкретен аспект от образованието в съответната област, качеството на обучение и ефективността на прехода на учениците от един към друг етап или форма на обучение. В хода на тази инспекция се използва рамка за инспектиране, близка до рамката за инспектиране на отделно училище, като същевременно тя е по-широка и следва основната тема на инспекцията, определена за съответния период. Събирането на информация включва посещения в определени училища и други образователни организации, документация на училището, доклади от самооценка на училищата, интервюта с ученици, родители, учители или ръководители на училища и др. В края на инспекцията се подготвят два типа доклади, които се представят на общността. Единият доклад е по отношение на качеството на образование за всяка отделна инспектирана институция и се предоставя на самата институция, като включва и областите за подобрене на цялата мрежа като добавка. Вторият доклад е по отношение на инспектирана географска област и представя цялостна преценка за силните страни и за областите, които се нуждаят от подобрене, като е налице детайлно описание на специфичните роли и отговорности на всеки отделен член от инспектираната общност за постигане на идентифицираните цели на подобрието. В допълнение, Инспекторатът по образование има областни инспектори, които са отговорни за определен брой училища в съответната географска област и които са част от инспектиращия екип на всяко отделно училище.

Може да се каже, че именно инспектирането на отделни географски области и на взаимодействието и сътрудничеството между училищата в тях в рамките на Областните учещи общности е пример за полицентричен подход към инспектирането. Този полицентричен подход в специфичния контекст на Северна Ирландия дава възможност да се адаптират инспекциите към локалния контекст и да се развиват сътрудничеството и взаимодействието между училищата по отношение на самооценяването, обмяната на ресурси и осигуряването на качествено образование в среда, която е конкурентна по своята природа.

От 2014 г. в **Холандия** училищата са задължени по закон да работят в сътрудничество, за да осигурят включващо образование (inclusive education) за всяко дете и, по-специално, на децата със специални образователни потребности (Janssens, F., Maassen, N., 2015). Мрежите, които трябва да реализират

тази цел, са създадени централно от Министерството на образованието, културата и науката на регионален принцип, като се отчита броят на учениците, съществуващото неформално сътрудничество между училищата и след консултации с училищните съвети. Всяка мрежа от училища (масови и специални) се управлява от новосформиран орган, който е отговорен за осигуряването на сътрудничеството между училищата в мрежата при осъществяването на грижа и качествено образование за всеки един ученик. Основната им функция е да осигурят място и адекватни образователни услуги за всеки един ученик в наличните в мрежата училища така, че неговите образователни нужди да бъдат максимално удовлетворени. Управителният орган на тези мрежи включва представители от училищния съвет на всички училища в съответната мрежа, а самата мрежа получава определен бюджет, с който да осигури включващото образование, като разпределя средствата между училищата съобразно нуждите на техните ученици. Всяка мрежа има свой родителско-учителски комитет, който формално одобрява политиките по разпределяне и насочване на учениците към едно или друго училище за определени образователни услуги.

Тъй като тези мрежи за включващо образование в Холандия са относително нови, Инспекторатът по образование към Министерството на образованието все още разработва нови рамки и методи за инспектиране, за да оцени качеството на партньорството в тях по отношение на тяхната основна цел – включващото образование. Предвижда се създаването на отделна рамка за инспектиране, която да оцени функционирането и представянето на мрежата и развиване на съответни интервенции (включително и санкции) тогава, когато мрежата или нейното управително тяло не се справят добре. Основният фокус на инспектирането на мрежите е именно степента, в която всяко училище в мрежата и мрежата като цяло осигуряват адекватна подкрепа на всеки един ученик и създават подходящите структури и процеси, за реализирането на тази подкрепа. Инспектирането на мрежите за включващо образование ще се насочи към оценка на броя на учениците, които не посещават училище, разпределението на учениците между училищата и смяната на училища от учениците в рамките на мрежата, резултатите от предходни инспекции на отделните училища в мрежата, други индикатори за функционирането на училищата и на мрежата като цяло.

Наличието на нормативно регламентирани мрежи с ясно поставена от закона цел поставя пред инспектората по образование в Холандия обективната необходимост да започне процес на развитие на полицентричен модел на инспектиране, що се отнася то тези конкретни мрежи. Това е още един пример, в който инспектирането се променя и развива така, че да отговори на нуждите на практиката и на новите реалности и да изпълни своята основна функция – да оцени, анализира и даде препоръки за подобряване на качеството на образование (като цяло или в определена сфера) на училищата, отчитайки тяхното сътрудничество във формални или доброволни мрежови структури.

Резултати от апробация на модел за полицентрично инспектиране в България

Изследователска рамка

С оглед нарастващата нужда от търсене на нови форми и методи на инспектиране, които да отразяват полицентричния характер на образователната система и да развиват и обогатяват мрежовите структури, подкрепяйки качеството на тяхната дейност, беше разработен международен изследователски проект с участието на партньори от Англия (координатор на проекта), Ирландия, Холандия и България. Проектът „Полицентрично инспектиране на мрежи от училища“ е с продължителност 3 години и е финансиран по програмата Еразъм+ на ЕС, ключова дейност 2 „Стратегически партньорства“.

Проектът стартира през месец септември 2014 г. и негова основна цел е „да се развиват и тестват полицентрични модели за училищни инспекции и по-конкретно да се изследват механизмите и контекста на тяхното влияние“ (Extended summary of the project activities, <http://www.schoolinspections.eu/>), така че да се валидира и подкрепи подобренieto на училищата и на мрежите като цяло, и да се да се подкрепят процесите на вземане на решения при отчитане на локалния контекст и потребности. Търси се отговор на следните изследователски въпроси по отношение на полицентричните инспекции:

- Каква роля могат да имат училищните инспекторати и какви методи за инспектиране могат да използват за подкрепа/фасилитиране на подобренията/иновациите и комплексното решаване на проблеми в мрежи от учители и училища?

- Какви роли и методи на работа на инспекторатите по образование са ефективни в промотирането на подобрения/иновации и комплексното решаване на проблеми в училищата?

- Как тези роли и методи на работа на инспекторатите са свързани със структурата и контекста на образователната система, в която те функционират; как те могат да бъдат трансферирани в други контексти и системи?

В рамките на проекта се изследва и анализира инспектирането на училища и на мрежи от училища в четирите партньорски държави. **Методологията на изследването** обхваща методи от групата „проучване на случай“ (case study), включено наблюдение и проучване на терен (action research) и включва следните три измерения:

- *Методология на инспектирането* (methodology) – прилаганите от инспекторатите рамки и инструменти за инспектиране на формални и неформални мрежи от училища. Това измерение включва събирането и анализа на емпирични данни за целите на проучването и преценката на качеството на образованието (качеството на училищата и на образователните мрежи).

• *Оценяване и преценка (valuing and judgment)* – включва начина на оценяване/преценяване на качеството на обекти, ситуации или процеси. Изследва се как инспекторатите оценяват и преценяват качеството на училищните мрежи, какви критерии използват, как стигат до заключение/преценка за качеството на мрежите и как заинтересованите страни участват в процеса на определяне на тези критерии.

• *Участие на заинтересованите страни (user involvement)* – на родители, училищен персонал, органи за управление на училището, местна власт – в разработването на рамка за инспектиране на училищната мрежа, както и в самата инспекция. Това включване може да варира от консултации за рамката за инспектиране и стандартите за качество на оценяване на мрежата до включването на стандарти, които са определени от мрежата, съставяне на плана за инспекцията съвместно с участниците в мрежата, интервюирането на заинтересованите страни по време на самата инспекция, за да се научи повече за качеството на образованието на ниво мрежа, дискутирането и вземането на решения на базата на резултатите и последициите от инспектирането на образователните мрежи.

Тези три измерения на инспектирането са включени при разработването, като част от изследователските дейности по проекта, на **интерактивна карта** с примери за инспектиране на образователни мрежи в Европа (за повече информация вж. www.map.schoolinspections.eu)

За анализа на случаите в контекста на поставената цел на проекта се идентифицираха **5 основни променливи**, по които се изследва инспектирането и резултатите от него по отношение на отделните училища и на инспектираната мрежа:

✓ *Оценъчни практики* – наличие на вътрешно оценяване/самооценяване, взаимно оценяване, инспектиране на отделни училища и на мрежата от училища, рамки за инспектиране, критерии и индикатори за качество, използвани в инспектирането.

✓ *Взаимовръзки, сътрудничество, структура на мрежата* – вид и характеристики на мрежата, взаимовръзки, комуникация и ниво на споделяне в мрежата, елементи, знания, практики, които се споделят в мрежата и др.

✓ *Резултати на ниво „мрежа“* (споделени ресурси, ноу-хау, нови практики) – ефекти от сътрудничеството в мрежа за отделните участници и за мрежата като цяло.

✓ *Потенциални дисфункционални ефекти* – групово мислене, конкуренция, борба за власт в мрежата.

✓ *Външен контекст на мрежата* – социално-икономически характеристики на средата, взаимодействие с външни за мрежата субекти, взаимодействие с местната власт и др.

Всяка една от тези променливи включва в себе си по-конкретни аспекти и елементи, на базата на които се събира информация и се осъществява ана-

лиза на всеки от четирите случая (страни), проучвани в проекта. **Методите за събиране на информация** включват наблюдения на взаимното оценяване и инспектирането на училищата в мрежата, интервюта с директорите на училищата в мрежата, интервюта с инспекторите, осъществили инспекцията, анкетиране на учители и родители относно проведеното инспектиране, очакванията към него и резултатите, както за училището, така и за мрежата като цяло.

На базата на така разработения модел за анализ изследователските екипи във всяка държава – партньор по проекта, реализират проучване на практиките на инспектирането, откроявайки нейния полицентричен характер, елементи или цялостна визия. Получените резултати от всяка страна дават възможност за сравнителен анализ и формулиране на изводи по изследователски въпроси в рамките на проекта.

По-подробна информация за дейностите и продуктите на проекта е представена на официалния сайт на проекта (<http://www.schoolinspections.eu/>).

Контекст на апробацията на модела

Инспектиране на училищата в България

Доскоро инспектирането на училищата в България се осъществяваше от Регионални инспекторати по образованието (РИО), които са 28 на брой в страната и са териториални структури, подчинени на Министерство на образованието. На основата на регулации, определени основно в Правилника за устройството и дейността на РИО (ПУДРИО), инспекторите извършват следните видове проверки: цялостна, тематична и текуща (ПУДРИО, чл. 16, ал. 1). Цялостните проверки се отнасят до цялостната дейност и резултати на конкретно училище и се осъществяват веднъж на няколко години. Тематичните проверки се отнасят по определен аспект на предлаганото образование (например обучението по математика в среден курс, образователни услуги за деца със специални образователни потребности и др.) и могат да обхванат не само отделно училище, но и определен брой училища от региона – с този вид инспекции се установява нивото и тенденциите в развитието на определен аспект от училищното образование в региона. Текущите проверки се отнасят до дейността на директора или на отделни учители. При подаден сигнал за наличието на даден проблем в конкретно училище РИО са длъжни да осъществят проверка дали не е нарушено законодателството. Сигналят най-често се подава от родители, но на практика може да бъде подаден от всеки гражданин/заинтересована страна. За всяка проверка се изготвя констативен протокол за установеното състояние и се правят предписания за отстраняване на нарушения, ако се установят такива (те, заедно с установеното от проверката се отразяват се в ревизионната книга на училището), като директорът е длъжен да предприеме действия за отстраняване на нарушенията. При направен

ни предписания се извършва последваща проверка и се налагат санкции, ако предписанията не са осъществени. Основни методи, които се прилагат при посещение в училище с цел инспектиране, са проверка на задължителната училищна документация и разговор с директора/учителя, рядко с други заинтересовани страни (ученици, родители) или анализ на други източници на информация. Инспекциите се планират за всяка учебна година с Годишния план за дейността на съответния РИО. Всяка инспекция се провежда със заповед на началника на РИО, а експертите, провели проверката, изготвят констативен протокол, който предоставят на директора на училището, и доклад до началника на РИО с резултатите от проверката. Всеки РИО изготвя годишен доклад-анализ за дейността си и за резултатите от проведените инспекции, който представя на МОН в края на всяка учебната година.

В съществуващата нормативна база за инспектирането на училищата у нас на практика липсваха формулирани стандарти за външно оценяване или цялостна рамка, която да регламентира всички елементи на инспекционната процедура, каквито съществуват в повечето европейски страни. В периода 2007–2013 г. по Проект BG05 IPO001–3.2.05 „Усъвършенстване на системата за инспектиране на образованието“ на МОН беше разработена такава рамка и национални стандарти, които бяха апробирани в 1000 училища в страната и показаха добри възможности за приложение, но не бяха институционализирани като практика чрез приемането на релевантен нормативен документ.

Освен контролираща роля инспекторатите имат и подпомагаща функция – те подпомагат училищата, директорите и учителите за тяхното професионално и кариерно развитие, чрез организирането на обучителни курсове, семинари, кръгли маси и други, посредничат и подпомагат обмяната на опит и добри практики между училищата, например чрез създаването към РИО Обществено-консултативни съвети. Последните провеждат регулярни срещи, на които се споделят добри практики, като се канят представители на НПО в сферата на образованието, директори, учители, представители на МОН, дискутират се актуални проблеми на образованието в региона и се обсъждат възможни решения и съвместни действия на заинтересованите страни.

От 1.08.2016 г. влезе в сила новият Закон за предучилищното и училищно образование (ЗПУО), с който системата за инспектиране на училищата се променя съществено и е част от системата за управление на качеството на образованието, наред със самооценяването, което се регламентира като задължително за всички училища. Създава се Национален инспекторат по образованието (НИО) към МС, който извършва цялостни инспекции на училищата. Директорът му се назначава от министър-председателя. Предвижда се цялостните инспекции на отделните училища да се извършват от вътрешни и външни инспектори – вътрешните са служители на НИО и се назначават от директора му, а външните се определят за всяка конкретна инспекция и сключват договор с директора на НИО за определен период. В отделен стандарт за инспек-

тирането (негов проект от м. септември 2016 г. беше представен за публично обсъждане на сайта на МОН) по-подробно се регламентира цялата процедура по инспектирането, функциите на участниците, областите, критериите и индикаторите за инспектиране (които се разработват от НИО), методите за събиране на информация и за осъществяване на проверките. Предвижда се по-активното участие на всички заинтересовани страни в събирането на оценъчната информация – учители, ученици, родители и представители на общественения съвет чрез срещи и разговори и чрез попълването на анкетни карти и въпросници за оценка и самооценка. НИО ще предоставя оценката от инспекцията и насоките за подобрения на директора на училището и на началника на РУО в района.

НИО ще изготвя анализи за качеството на образованието в инспектираните детски градини училища, които ще предоставя на министъра на образованието за определен период в определен регион или за страната и ще публикува на официалната си страница обобщена информация за оценките и насоките за подобрения по области на инспектиране.

На този етап (ноември 2016 г.) остава неясна ролята и функциите на РИО, които вече се наричат Регионални управления по образованието (РУО), но все още не е публикуван Правилник за устройството и дейността им. Ще имат ли те функции по отношение на инспектирането на училищата и какви инспекции ще осъществяват, след като цялостните стават от компетенциите на НИО. Законът повелява директорът на НИО да уведомява съответното РУО в следните случаи: когато в процеса на инспектиране се установят нарушения на нормативната база; необходима е методическа подкрепа за изпълнение на насоките за подобрения от инспекцията; констатираното ниво на преподаване и усвояване на компетентности от учениците не осигурява достъп до качествено образование в съответното училище и се изискват мерки за подобряване на резултатите.

До този момент у нас няма практика на провеждане на полицентрично инспектиране (инспектиране на мрежа от училища), нито релевантна нормативна регламентация. В България има създадени и функционират асоциации от училища на различен принцип, които си сътрудничат и обменят добри практики – например членовете на асоциацията на Кембридж училищата, които провеждат обучение на английски език по системата Кембридж, има асоциации на професионални училища и на частни училища. Тези асоциации до този момент никога не са били инспектирани като такива поради липсата на регламент за това. Тематичните инспекции, посочени по-горе, могат се разглеждат като наченка/прото-форма на полицентрично инспектиране, без да притежават всичките му основни характеристики. Инспектира се група от училища, които са избрани от инспектората в даден регион, но самите училища не работят в мрежа, макар че могат да си сътрудничат под някаква форма (съвместни проекти, обмен на добри практики и др.), нито резултатите от про-

верките се представят на цялата група инспектирани училища. Препоръките за подобрения са насочени само към отделните училища, а не към групата от инспектирани училища като цяло. Досегашните тематичните инспекции могат да се разглеждат като един от инструментите за оценка, анализ и подобряване на училищното образование на регионално ниво.

Дейности и резултати от апробацията на модела в София

Целта на проекта „Полицентрично инспектиране на мрежи от училища“ за България беше да се тества нов модел на инспектиране, иновативен за българската практика, а именно – инспектиране на училища в мрежа/полицентрично инспектиране.

В рамките на проекта се реализира едно успешно **сътрудничество на три различни по статут и функции институции** – училища, инспекторат, университет – но обединени от желанието и мисията за подобряване на качеството на българското образование и управлението на училището.

Факултетът по педагогика на СУ „Св. Климент Охридски“ е координатор на проекта за България с изследователски екип – доц. д-р Росица Симеонова (ръководител на проекта и водещ изследовател) и доц. д-р Йонка Първанова (изследовател по проекта). Ръководителят на проекта за България покани за партньор РИО София-град, представляван от началника г-жа Ваня Кастрева, която съответно покани 10 столични училища, които сформираха мрежа за сътрудничество: 2 СОУ, 12 СОУ, 26 СОУ, 44 СОУ, 51 СОУ, 56 СОУ, 104 ОУ, 120 ОУ, 145 ОУ и 171 ОУ. Училищата доброволно решиха да участват в този експеримент и да бъдат новатори за български условия.

Подборът на училищата беше основан на следните критерии: да са различни по вид (СОУ, ОУ); да се включат училища, известни с добри постижения и практики, и такива, които имат нужда от подобрене на дейността им; училищата да са от различни райони на София и да не са в пряка конкуренция; професионалните качества на директорите.

Проектът беше планиран и се реализира в **три фази**: подготвителна, същинска, заключителна. По време на **първата фаза** (09.2014–08.2015) беше създадена мрежата от училища и бяха подготвени условията за тестването на този иновационен за България модел за инспектиране на училища чрез периодични срещи на партньорите, обмен на добри практики, търсене на решения на общи проблеми, сътрудничество за създаване на общо ноу-хау, обучения за развиване на компетентности и др.

През **втората фаза** (09.2015–08.2016) беше тестван на практика модел за полицентрично инспектиране на мрежата от училища в София, който се реализира в **три стъпки**: самооценка на училищата, взаимно оценяване на училищата в мрежата, инспектиране на училищата в мрежата от РИО София-град.

Самооценката и взаимното оценяване на училищата се възприеха като важна предпоставка за изграждане на сътрудничеството между училищата, развиване на нови компетентности от директорите и учителите и по-активното участие на всички заинтересовани страни в дейностите за подобряване качеството на образованието, както и като необходима стъпка с оглед предстоящото инспектиране на училищата като мрежа. Самооценката и взаимното оценяване на училищата бяха и се реализираха като много ценен процес на учене и сътвориха общ продукт на мрежата, общо ноу-хау. Към онзи момент нито самооценяването, нито взаимното оценяване бяха регламентирани нормативно, макар че редица училища реализират самооценяване като част от изготвянето на стратегия за развитие и годишни планове, но с различна степен на компетентност и вариативна практика като участници и прилагани методи (например проучването на мнението на родителите и учениците е по-скоро рядка практика). С новия закон за образованието самооценяването се вмениява като задължение на всяко училище да го осъществява на регулярен принцип като част от дейностите по управление на качеството на образованието. Взаимното оценяване на училищата е изцяло иновационна практика за българските училища, което участниците в мрежата оцениха като много полезно и от участието в което бяха особено удовлетворени, въпреки трудностите, проистичащи от новата за тях роля на взаимни оценители.

Особено ценно в проведеното **полицентрично инспектиране** е, че РИО взе предвид данните от самооценката и взаимното оценяване при формулиране на крайната оценка от инспектирането, бяха използвани като цяло нетрадиционни за българската практика източници на информация и методи за оценка (беше проучено мнението на всички заинтересовани страни), отчете се постигнатото от училищата до момента и на ниво мрежа, РИО бяха партньори на мрежата и преди инспектирането като част от обмена на добри практики и подкрепа в мрежата. Това беше оценено като позитивно от всички страни. Като цяло проведеното инспектиране в мрежа, предшествано от самооценка и взаимно оценяване на училищата в мрежата, е изцяло иновативна практика за България. Резултатите от апробацията като цяло са положителни, а създаденото ноу-хау има потенциал да бъдат дисеминирани и приложено в други новосъздадени мрежи от училища, както и на следващ етап от нормативното регламентиране и развитие на практиката на инспектирането у нас това ноу-хау може да бъде адаптирано.

През *третата фаза* от проекта (09.2016–08.2017) училищата в мрежата продължават да си сътрудничат за подобряване качеството на предлаганото от тях образование, като обменят добри практики и създават общо ноу-хау. Резултатите от проведените самооценяване, взаимно оценяване и инспектиране на мрежата бяха и ще продължат да бъдат популяризирани сред директори на училища, други РУО и пред МОН като успешно ноу-хау и иновативна практика, допринасяща за повишаване качеството на образованието и сътрудни-

чеството между всички заинтересовани страни. Училищата от мрежата планират да продължат сътрудничеството си и споделянето на положителен опит с други училища и след приключването на проекта чрез регистрирането на сдружение.

Методология на инспектирането

През **първата фаза** от проекта училищата се срещаха регулярно и обменяха добър опит по теми и проблеми от взаимен интерес относно предлаганото от тях образование, основните от които бяха: работа с деца със СОП, квалификацията на учителите, извънкласни и извънучилищни дейности, работа с родителите. Други дейности: създадоха се тестове за диагностика на входно ниво по предметите за НВО в 4., 7. и 12. клас, организираха се обучителни семинари (например за самооценка на училището, изготвяне на Стратегия за развитие на училището и др.). Всяко училище беше домакин на общите срещи на мрежата на ротационен принцип, като на срещите винаги присъстваха представители на РИО, чиито експерти участваха в дискусиите с нормативна експертиза и методическа подкрепа, както и помощник директори и други представители на педагогическия колектив. Софийски университет беше планиращ и координатор на всички срещи и дейности. Тази фаза беше много важна предпоставка за следващите фази и дейности по проекта, за да могат училищата да се почувстват като партньори и работещи в мрежа.

През **втората фаза** на проекта беше тестван на практика модел за полицентрично инспектиране на мрежата от училища в София, който се реализира в три стъпки: самооценка на училищата, взаимно оценяване на училищата в мрежата, инспектиране на училищата в мрежата от РИО София-град. За целта първо училищата избраха темата на инспектирането – Взаимодействие на училището с родителите – и създадоха с методическата подкрепа на екипа от Софийски университет *Рамка за самооценка и взаимно оценяване*, която включва: дефиниция за качество на работата с родителите, 4 стандарта, индикатори, източници на информация, методи, инструменти (приложения) и норми за оценка на стандартите и качеството на работата с родителите. При разработването на рамката беше ползван опита на Националната асоциация на училищните директори в Англия (НАНТ) и разработения от нея Наръчник за оценка на училището (School review guidebook). Беше направен опит за привличането на експертите от РИО в изработването на рамката на този етап, но поради различия по стандартите и индикаторите се стигна до варианта рамката да бъде разработена само от училищата.

За целите на *самооценяването на училищата* (реализирано през януари 2016 г.), бяха създадени въпросници за самооценка на ръководството на училището, на учителите, за родители и ученици по темата за работа с родителите (на хартиен носител или онлайн). Всички въпросници бяха разработени от

изследователския екип от Софийски университет на базата на стандартите и индикаторите в Рамката за самооценка и взаимно оценяване. Резултатите от самооценката на всяко училище бяха отразени в доклад-самооценка на всяко училище (по разработен стандартен формуляр) и бяха обсъдени на обща среща на мрежата, с участието на всички партньори по проекта – училища, РИО и университет.

Взаимното оценяване на училищата в мрежата като следваща стъпка от втората фаза на проекта беше планирано и реализирано за период от 2 седмици през март 2016 г. по договорен между училищата график. Всяко училище беше посетено в рамките на един ден от двама представители на други две училища от мрежата. Оценъчният екип включва директор, помощник директор и/или учител/и. Оценъчният екип разполагаше предварително с доклада-самооценка на всяко училище, който служи като първична оценъчна информация, която по време на посещенията се обогатяваше с информация от срещи и дискусии с ръководството на училището, с представители на учителската колегия, ученици, родители/училищно настоятелство и от училищната документация. На базата на събраната информация и при отчитане на данните от самооценката оценяващият екип изготви оценъчен доклад за всяко училище (по разработен стандартен формуляр), който се предоставя на директора на училището, който може да изрази мнение по него. Резултатите от взаимното оценяване в мрежата бяха обсъдени на обща среща на всички партньори по проекта и бяха отчетени техните ползи за училищата и за всички участници и ефектите за мрежата.

Инспектирането на мрежата от училища беше осъществено в рамките на 2 седмици през април 2016 г. по график, договорен между училищата и РИО, с участието на екип от 5 инспектори от РИО София-град и под ръководството на началник-отдел „Инспектиране и организационно-методическа дейност“. За целите на инспектирането на мрежата РИО изготви *Рамка за инспектиране*, също по темата взаимодействие на училището с родителите. Тя в голяма степен беше основана на Рамката за самооценка и взаимно оценяване, изготвена от училищата, но беше допълнена със стандарт, индикатори и източници на информация и редактирана по отношение на стандартите и нормите за оценка. За изготвянето на рамката също беше ползван опитът на Националната асоциация на училищните директори в Англия (NAHT) и разработеният от нея Наръчник за оценка на училището (School review guidebook). Бяха изготвени и стандартни формуляри за отразяване на резултатите от проверката – констативен протокол, доклад до началника на РИО и заповед за проверката от началника на РИО, които се използват и в сегашната практика. Процедурата и методите за инспектиране бяха същите, както при взаимното оценяване – срещи и разговори с училищното ръководство, учители, родители, ученици, проверка на документация в рамките на един ден от двама експерти от РИО. Преди посещението в училищата директорите трябваше да

представят на РИО докладите за самооценка и от взаимното оценяване за всяко училище, Стратегията и годишния план за развитие на училището и те бяха взети предвид като източници на първична информация при инспектирането. При събирането на информация РИО изготви констативен протокол за всяко училище, съдържащ информация за степента на постигане на всеки стандарт и препоръки за подобрения, както и обобщен доклад за резултатите от инспекцията на мрежата, съдържащ обобщени данни за резултатите на училищата по стандарти, препоръките към всяко училище и препоръки за необходими подобрения на ниво мрежа. И констативните протоколи, и обобщения доклад съдържаха в структурата си част „изводи за степента на съответствие между резултатите от самооценката, взаимното оценяване и инспектирането“. Констативните протоколи бяха предоставени на директорите и те можеха да изразят становище по тях. Резултатите, отразени в обобщения доклад от инспектирането, бяха представени на обща среща на мрежата и партньорите по проекта. РИО изяви готовност за съдействие и подкрепа на училищата и мрежата при планираните от тях подобрения и за направените от тях препоръки за подобрения.

Препоръките на РИО към мрежата след проведеното инспектиране бяха обсъдени на обща среща на мрежата (юни 2016 г.). Бяха очертани приоритетни области за подобрения на работата с родителите, като пресечна точка между данните от самооценката, взаимното оценяване и инспектирането, и бяха планирани бяха мерки и дейности за подобрения, които да бъдат реализирани през следващата учебна година, която съвпада с третата фаза от проекта (09.2016–08.2017).

Участие на заинтересованите страни

При инспектирането на училищата в мрежата училищата и РИО договориха периода на инспектирането и времето на посещението. На директорите е известно предварително каква информация трябва да предоставят по време на посещението, процедурата и методите за събиране на информация – описани са в Рамката за инспектиране, изготвена от РИО за целите на проекта. Информацията се събира от училищната документация, училищното ръководство, учителите и представители на родителите и учениците чрез техните представители и органи за самоуправление чрез срещи и дискусии. Т.е. всички заинтересовани страни участват в събирането на оценъчна информация.

Оценка и преценка

Преценката за работата на училищната мрежа се прави на базата на разработена от РИО Рамка за инспектиране – в случая по темата „Взаимодействие на училището с родителите“, която включва следните компоненти: предмет

на оценяването, дефиниция за качество на работата с родителите, източници на информация, 4 стандарта, индикатори, норми за оценка на стандартите и на качеството като цяло, методи за проверка, източници на информация, период на инспектиране (предходната учебна година), стандартни формуляри за документиране на инспекцията. Прилага се 4-степенна скала за оценка: незадоволително, добро, много добро и отлично изпълнение на стандартите и съответно ниско, добро, много добро и високо качество на работата с родителите. При формулиране на общата оценка за качеството на работата на училището се вземат предвид данните от докладите за самооценка и взаимно оценяване на училищата в мрежата, като се сравняват оценките от трите вида оценяване – вътрешно, взаимно и инспектиране.

Методология на научното изследване

На практика изследването в България се реализира не само като „проучване на случай“ (case study), но и като проучване на терен (action research), тъй като апробацията на модела за полицентрично инспектиране на училища в мрежа се осъществи в реалната работна среда на училищата и инспектората чрез методическата подкрепа и координация на дейностите от изследователския екип от университета.

За реализиране на целите на проекта в България изследователският екип от Софийски университет приложи инструменти, които бяха разработени на базата на представената по-горе изследователска рамка на проекта и 5-те променливи в нея. Разработените от международния екип примерни въпросници за инспектори и директори бяха адаптирани за българския контекст. За целите на самооценяването на училищата в мрежата изследователският екип от Софийски университет разработи въпросници за събиране на информация от всички заинтересовани страни на базата на стандартите и индикаторите в изготвената от мрежата Рамка за самооценка и взаимно оценяване на работата на училището с родителите.

По-конкретно бяха разработени и приложени следните **методи и инструменти**:

- Интервю с директорите на училищата от мрежата – преди самооценяването, след самооценката и преди взаимното оценяване, след взаимното оценяване и преди инспектирането, непосредствено след инспектирането, 6 месеца след инспектирането.
- Онлайн анкети за учителите от училищата в мрежата – между 30 и 100% от всяко училище от всеки етап на обучение – преди самооценяването, след самооценката и преди взаимното оценяване, след взаимното оценяване и преди инспектирането, непосредствено след инспектирането, 6 месеца след инспектирането.

- Въпросник за оценяващите екипи, провели взаимното оценяване на училищата – след взаимното оценяване.
- Онлайн анкети за родители – за целите на самооценяването и 6 месеца след полицентричното инспектиране.
- Въпросници за самооценка на училищното ръководство и на учителите – за целите на самооценяването на училищата в мрежата.
- Анкета за ученици – за целите на самооценяването на училищата в мрежата.
- Интервю с експертите от РИО, които проведеха полицентричното инспектиране – преди инспектирането, след инспектирането, 6 месеца след полицентричното инспектиране.
- Включено наблюдение и протоколиране – изследователите от Софийски университет наблюдаваха процеса на взаимно оценяване и инспектиране на мрежата, като присъстваха на всички посещения в училищата и проведените срещи с всички заинтересовани страни.
- Фокус-групи и групово интервю с директори и инспектори – за обсъждане на резултатите от всяка фаза на проекта и позитивите за всички участници.

Дисеминация на резултатите от апробацията на модела

По време и след края на втората фаза на проекта резултатите от апробацията на иновативната за България практика на инспектиране в мрежа (полицентрично инспектиране) бяха представени под различна форма и на различни аудитории:

- На родителите от мрежата от училища в София – чрез сайтовете на училищата, родителски срещи, срещи на училищните настоятелства и др.
- 10.12.2015 г. – презентация в МОН пред работна група за изработване на държавни образователни стандарти (ДОС) за инспектиране на тема „Полицентрично инспектиране“.
- 01–06.2016 г. – споделяне на добрите практики от проекта на работните срещи на работната група за изработване на ДОС за инспектиране на училищата в МОН.
- 06.2016 г. – докладът на РИО София-град за резултатите от проведената полицентрична инспекция на мрежата от училища в София е представен на сайта на РИО (<http://www.rio-sofia-grad.com>).
- 07.2016 г. – презентация за резултатите от проведеното полицентрично инспектиране на училищата в мрежа пред Обществено-консултативния съвет към РИО София-град.
- 08.2016 г. – резултатите от проведеното полицентрично инспектиране на училищата в мрежа са включени в годишния доклад на РИО София-град до министъра на образованието.

10.2016 г., Дъблин, Белфаст – обмен на добри практики с партньори по проекта в Ирландия и Северна Ирландия.

10.2016 г., Хага – резултатите от проекта за България са представени пред представители OECD, UNESCO, Холандския инспекторат и университетски преподаватели от Англия, Холандия, Ирландия и Шотландия.

10.2016 г. – проектът и резултатите от него са представени на Национален семинар за професионално развитие и обучение на РУО.

11.2016 г., Тирана – презентация „Polycentric inspections in Bulgaria to evaluate and solve local and context-specific problems“ – семинар на SICI (Асоциация на инспекторатите в Европа).

Заклучение

В редица европейски страни се наблюдава устойчива тенденция на децентрализиране на управлението на образователните системи и засилване на сътрудничеството между заинтересованите страни за решаване на общите проблеми и предизвикателства, пред които е изправено образованието, за повишаване на неговото качество и ползи за всички участници.

В рамките на представения проект в България се реализира едно успешно сътрудничество на три различни по своя статут и функции институции – училища, инспекторат, университет – но обединени от желанието и мисията за подобряване на качеството на българското образование и управлението на училището. Постепенно и поетапно бяха изградени партньорски отношения, основани на взаимно уважение, доверие и подкрепа, които доведоха до положителни резултати и удовлетвореност за всички участници.

Анализът на резултатите от апробацията на модела за полицентрично инспектиране предстои да бъде финализиран. Но и на този етап могат да се очертаят някои основни изводи за ползите от такъв модел на инспектиране и на възможностите за неговото дисеминиране и институционализиране като постоянна практика.

В годишния доклад-анализ до министъра на образованието Инспекторатът по образованието София-град (08.2016 г.) във връзка с реализираната полицентрична инспекция на мрежата от училища в София се посочва: „След извършеното инспектиране и направения анализ на резултатите се откроява изводът за полезността и за двете страни при такъв модел – инспектиращи и инспектирани, с оглед именно на възможността за подкрепа и взаимодействие в училищната мрежа не само по конкретен въпрос или тема, но като цяло.“

Како водеща мотивация да участват в апробацията на модела на експертите от РИО посочиха желанието за участие в иновативна практика и развиването на професионални компетентности. Всички експерти от инспектиращия екип изразиха удовлетвореност от участието си в процеса и от придобития опит и са умерени оптимисти относно възможностите за прилагането на по-

лицентричното инспектиране като постоянна практика. Всички те изтъкват като важна предпоставка необходимостта от нормативна регламентация на този вид инспекция, което на този етап от развитието на системата за инспектиране у нас е под въпрос.

В същото време следва да се отбележи, че липсата на нормативна регламентация не изключва и не ограничава възможностите за прилагането на подобен модел и в сегашната практика на инспектиращите. Аprobацията на модела показва, че подобна практика може да бъде успешно адаптирана и синхронизирана с действащите регулации за инспектиране, без да влиза в противоречие с тях. Оптимизъм в тази посока дава и заявения интерес от редица Регионални управления на образованието за аprobация на модела в техните региони, след представянето на резултатите от него на различни срещи и форуми.

Правейки сравнение на резултатите от различни практики на полицентрично инспектиране в други страни, се очертава изводът, че липсата на национални стандарти или рамка за инспектиране всъщност е по-скоро предпоставка инспекторатите по-бързо да реагират и се адаптират към новите реалности и предизвикателства на училищната практика и да отговорят по-ефективно на заявката на заинтересованите страни за сътрудничество.

Важен обобщен извод от проучването на мнението на всички респонденти е, че при полицентричното инспектиране Инспекторатът в по-голяма степен се възприема като партньор, отбелязващ постиженията и подкрепящ усилията на училищата в мрежата за подобрене на предлаганото образование, в сравнение с традиционната инспекция на отделно училище. Атмосферата е по-спокойно и сътрудническа, особено ценно е отчитането на мнението на учители, ученици и родители, както и данните от самооценката и взаимното оценяване на училищата в мрежата при формирането на крайната преценка от инспектирането.

Директорите на училищата от мрежата виждат най-голяма полза от сътрудничеството, самооценката, взаимното оценяване и инспектирането на мрежата във възможността за подкрепа от колеги, учене от добрите практики и опита на другите училища. Най-голяма удовлетвореност ръководителите изразиха от развитите компетенции за взаимно оценяване на училищата, което е изцяло иновативна практика за българските условия и от възможностите за съизмерване с и разпознаване на постиженията им от колегите. Успешното сътрудничество мотивира партньорите от мрежата да продължават да работят съвместно и занапред по други проблеми и теми от взаимен интерес.

При представянето на резултатите от проекта пред други директори на училища също беше отчетен голям интерес и желание за участие в релевантни форми на сътрудничество и в следващи стъпки от дисеминацията на модела.

Потенциални ограничения на полицентричния модел за инспектиране:

- Предварително условие е наличието на мрежа от училища и/или други образователни субекти, за да се реализира полицентрично инспектиране. У нас практиката на работа в мрежа е все още в процес на развитие в сравнение с други европейски страни, в които опитът в тази посока е много по-богат.

- Инспекторите следва да бъдат подготвени за провеждането на полицентрично инспектиране. Това означава те да са запознати с концепцията и с процедурата на полицентричното инспектиране и да са убедени в ползите от прилагането на такъв подход както за конкретната мрежа, така и за всички заинтересовани страни във и извън нея.

- Съществува възможност приносът на отделното училище за работата на мрежата да не бъде оценен адекватно в хода на полицентричното инспектиране и за едни училища той да бъде надценен, а за други – подценен.

В заключение могат да се обобщят следните **ползи и ефекти от апробацията на модела за полицентрично инспектиране у нас:**

- Бяха успешно апробирани *три иновативни за България практики:*
 - ✓ Самооценяване на училища в мрежа.
 - ✓ Взаимно оценяване на училища в мрежа.
 - ✓ Полицентрично инспектиране на училища, работещи в мрежа.
- Други
 - ✓ Сътрудничество на училища, РИО и университета в мрежа за подобряване на управлението и качеството на предлаганото образование с привличане на всички заинтересовани страни от училищата (учители, родители, ученици).
 - ✓ Създадени общи продукти на мрежата и иновативно за българската практика ноу-хау за оценяване на училищата.
 - ✓ Обогастващ управленските и оценъчни компетенциите на участниците процес на учене чрез сътрудничество в мрежа.
 - ✓ Усъвършенстван модел и позитивни практики за взаимодействие на училището с родителите, основан на резултати от самооценяване, взаимно оценяване и инспектиране на училища, работещи в мрежа.
 - ✓ Всички решения в мрежата се взимат с консенсус след обсъждане и участие на всички партньори по проекта.
 - **Ползи за училищата:**
 - ✓ За целите на самооценяването на училищата, регламентирано в ЗПУО – във връзка с управление на качеството, стратегическото планиране и участието на родителите в управлението на училището (обществените съвети).
 - ✓ Изпитани подходи и методи за включване на родителите в училищното образование и инструменти за проучване на мнението им (ноу-хау).
 - ✓ За планиране, реализиране и дисеминация на иновации в училището – за придобиване на статут на иновативно училище.

• **Възможности за повлияване на нормативната рамка на инспектирането:**

✓ Утвърждаване на практиката „работа на училища в мрежа“ и регламентиране на явлението „мрежа от училища“ (в Държавния образователен стандарт за институциите в системата на предучилищното и училищно образование).

✓ Утвърждаване на нови практики на инспектиране и нормативното им регламентиране (в ДОС за инспектирането на детските градини и училищата и в Устройствения правилник на РУО).

✓ Утвърждаване и нормативно регламентиране на самооценяването и взаимното оценяване в мрежа (в ДОС за управление на качеството в институциите).

ЛИТЕРАТУРА

Закон за предучилищното и училищно образование. – *ДВ*, бр.79 от 13.10.2015 г. в сила от 01.08. 2016 г. – www.mon.bg/?h=downloadFile&fileId=8245

Правилник за устройството и дейността на регионалните инспекторати по образованието. – <http://www.mon.bg/?go=page&pageId=7&subpageId=60>

Проект ВГ051РО001–3.2.05 „Усъвършенстване на системата за инспектиране на образованието“. – <http://insp.mon.bg/index.html>

Проект на Наредба за инспектирането на детските градини и училищата. – <http://www.mon.bg/?go=page&pageId=7&subpageId=63>

Brown, M., G. McNamara, J. O’Hara, S. O’Brien (2016) Exploring the Changing Face of School Inspections. – *Eurasian Journal of Educational Research (EJER)*, Issue 65, 1–26.

Brown, M., McNamara, G. and O’Hara, J. (2015) School Inspection in a Polycentric Context: The Case of Northern Ireland. Dublin: (EQI) Centre for Evaluation, Quality and Inspection.

Ehren, M., Janssens, F., Brown, M., McNamara, G., O’Hara, G., Simeonova, R. Changing roles and methods of inspections. Theoretical framework. In *Emerging models of school inspections; Shifting roles and responsibilities of Inspectorates of Education in a polycentric system*. ICSEI strand 3. Partnerships and collaborations: schools, agencies, government, research, 6–9 January 2016.

Ehren, M., H. Altrichter, G. McNamara, J. O’Hara (2013) Impact of school inspections on improvement of schools—describing assumptions on causal mechanisms in six European countries. *Educational Assessment Evaluation and Accountability*, 25:3–43.

Ehren, M. C. M., Janssens, F. J. G., Brown, M., McNamara, G., O’Hara, J. and Shevlin, P. (2016) *Emerging models of school inspections: Shifting roles and responsibilities of Inspectorates of Education in a polycentric system*, IN: *Methods and Modalities of Effective School Inspections*. Dordrecht: Springer.,

Evaluation of schools providing compulsory education in Europe, Eurydice 2004.

- Faubert, V. School Evaluation Current practices in OECD countries and a literature review, OECD education working papers No 42, 2009
- Greany, T., and Ehren, M. C. M. (2016) Written evidence to Education Select Committee inquiry into the performance, accountability and governance of Multi-Academy Trusts. –<http://data.parliament.uk/writtenevidence/committeeevidence.svc/evidencedocument/education-committee/multiacademy-trusts/written/32050.html>
- Gustafsson, J. E., M. Ehren, G. Conyngham, G. Mcnamara H. Altrichter J. O’Hara (2015) From Inspection to Quality: Ways in Which School Inspection Influences Change in Schools. *Studies In Educational Evaluation* 47: 47–57.
- Hadfield, M., Jopling, M., Noden, C., O’Leary, D., & Stott, A. (2006) What does the existing knowledge base tell us about the impact of networking and collaboration? A review of network-based innovations in education in the UK. Nottingham, UK: National College for School Leadership
- Harrison, K., O’Hara, J. & McNamara, G. (2015) Re-Thinking Assessment: Self- and Peer-Assessment as Drivers of Self-Direction in Learning. – *Eurasian Journal of Educational Research*, 60.
- Hooge, E., Burns, T. and Wilkoszewski, H. (2012) Looking Beyond the Numbers: Stakeholders and Multiple School Accountability. OECD Education Working Papers, No. 85, OECD Publishing.
- Janssens F. J., Ehren, M. C. (2016) Toward a model of school inspections in a polycentric system, *Evaluation and Program Planning*, April.
- Janssens, F. G., Van Amelsvoort (2008) School self-evaluation and school inspections in Europe. An explanatory study. *Studies of educational evaluation* 34 (2008) 15–23.
- Janssens, F., Maassen, N. (2015) School inspections in a polycentric context: The Dutch Inspectorate of Education. University of Twente, Enschede. [in press].
- Janssens, F. J. and Ehren, M. C. M. (2016) Toward a model of school inspections in a polycentric system. *Evaluation and Program Planning*, 56, 88–98.
- Matthews, P., and Ehren, M. C. M. (2017) Chapter 4. Accountability and improvement in a self-improving system. In: P. Earley and T. Greany (Eds). *School Leadership and Education System Reform*. London: Bloomsbury Academic (ISBN 9781474273985).
- McNamara, G., J. O’Hara (2005) Internal review and self-evaluation – the chosen route to school improvement in Ireland. *Studies of educational evaluation* 31, 267–282.
- Muijs, Daniel, West, Mel and Ainscow, Mel (2010) Why network? Theoretical perspectives on networking and 1 collaboration between schools. *School Effectiveness and School Improvement*, 21, (1).
- Nelson, R., Ehren, M. C. M., and Godfrey, D. (2015) Literature review on internal evaluation. London: UCL Institute of Education. – <http://www.schoolinspections.eu/wp-content/uploads/downloads/2015/09/Literature-review-internal-evaluation.pdf>
- Network performance and its determinants. A review based on the public administration literature, 2014. – <http://www.schoolinspections.eu/>
- Networks of Schools: Theory, Research and Methodology. Annotated Bibliography & Review, 2014. – <http://www.schoolinspections.eu/>
- Nevo, D. (2001) School evaluation – internal and external. *Studies in Educational Evaluation* 27, 95–106.
- Nevo, D. (1995) School-based e valuation: An international perspective. Pergamon.

- O'Hara, J., Brown, M., McNamara, G., Ehren, M., Janssens, F., Simeonova, R. Charting the Rise of Polycentric Evaluation, European Conference on Educational Research, 9–11 September 2015, Budapest.
- Ostrom, V. Ch. Tiebout, R. Warren (1961). The Organization of Government in Metropolitan Areas: A Theoretical Inquiry. " American Political Science Review 55 (4) (December): 831–842.
- School autonomy in Europe. Policies and measures. Eurydice, 2007.
- School design and assessment. Evaluating Quality in Educational Facilities. OECD, 2005.
- School evaluation for quality improvement. ANTREP report, 2002.
- School review guidebook. National Association of Head teachers (NAHT), England.
- Vanhoof, J., Peter Van Petegem. Matching internal and external evaluation in an era of accountability and school development: lessons from a flemish perspective. Studies in Educational Evaluation 33 (2007) 101–119.
- Vanhoof, V, P. Van Petegem, S. De Maeyer. Attitudes toward school self-evaluation. Studies in educational evaluation 35 (2009) 21–28.
- Vanhoof, V., P. Van Petegem, S. De Maeyer. Evaluating the quality of self-evaluation: The (mis)match between external and internal evaluation. Studies in educational evaluation 36 (2010) 20–26.

Интернет сайтове:

- Асоциация на инспекторатите в Европа. – <http://www.sici-inspectorates.eu/>
- Проект „Полицентрично инспектиране на мрежи от училища“. – <http://www.schoolinspections.eu/>
- Регионално управление на образованието София-град. – <http://www.rio-sofia-grad.com/>

Постъпила януари 2017 г.

Рецензент: доц. д-р Динко Господинов